

В.Р. СТРУГАНЕЦЬ

УДК 94(477)

ОЦІНКА О. ТИСОВСЬКИМ СТАНОВИЩА ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ У СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ В МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД

У статті проаналізовано погляди О. Тисовського на шкільну освіту, зокрема у Східній Галичині та загалом на освітню систему Польської держави, а також оцінку ним змін, що відбулись в ній у міжвоєнний період і їх вплив на українське населення.

Ключові слова: шкільне виховання молоді, шкільна освіта, міжвоєнний період, крайова шкільна рада, патріотичне виховання.

В статье проанализированы взгляды А. Тисовского на школьное образование в Восточной Галиции и на образовательную систему Польского государства, а также те изменения, которые произошли в ней в междувоенный период и имели влияние на украинское население.

Ключевые слова: школьное воспитание молодежи, школьное образование, междувоенный период, краевой школьный совет, патриотическое воспитание.

The views of O. Tysovskyy on school education in Eastern Galychyna and educational system of Polish state in general and the changes that took place in the interwar period and had an impact on the Ukrainian population are analyzed in the article.

Key words: school education of youth, school education, the interwar period, the District School Board, patriotic education.

Актуальність досліджуваної проблеми ґрунтується на тому, що серед визначних українських діячів освіти міжвоєнного періоду чільне місце посідає один із засновників Пласту О. Тисовський – громадський діяч, педагог, науковець та публіцист. Його погляди щодо системи освіти на території Східної Галичини допоможуть краще зрозуміти культурне становище українського населення у міжвоєнний період у складі Другої Речі Посполитої.

Об'єктом дослідження є навчально-виховні процеси, які відбувалися у школах Східної Галичини у міжвоєнний період та їх вплив на розвиток освіти в регіоні. Предметом статті є висвітлення О. Тисовським основних проблем у сфері шкільної освіти, його погляди на різні

аспекти розвитку системи шкільної освіти Польщі у міжвоєнний період, та їх вплив на культурно-освітній розвиток українського населення Східної Галичини.

Незважаючи на певні здобутки науковців у вивченні педагогічної діяльності О. Тисовського, його погляди на систему шкільної освіти і виховання у міжвоєнний період на території Східної Галичини залишаються поза межами наукових досліджень. В основному дослідники звертають увагу на окремі етапи виховної діяльності О. Тисовського, залишаючи поза увагою ідеї науковця щодо ситуації в освіті Польської держави, що мали, в свою чергу вплив на загальну оцінку освітньої програми на території Східної Галичини.

Джерельну базу дослідження складають публіцистичні та наукові праці О.

Тисовського, що стосуються окресленої проблеми. Це справи 13, 14 та 24 фонду 410 Центрального державного історичного архіву України в м. Львові, у яких містяться такі статті-рукописи, як: «З гадок про школу», «Про шкідливість школи», «Наша молодь», «Дещо про домашнє виховання» (реферат виголошений на батьківських зборах 3.4. 1938 р.), «Дещо про умови виховання», «Кілька слів про заощадливість», «На тему сучасного виховання», «У справі організації молоді», «Щадниця учнів» та ін.

Важливим архівним джерелом, що інформує про погляди О. Тисовського на освітні процеси в Східній Галичині є його біографія, що зберігається в архіві Львівського національного університету імені Івана Франка [3]. Окрім архівних джерел необхідну інформацію зберігають першоджерела з історії розвитку молодіжного руху в Галичині. Це, зокрема, збірка спогадів О. Тисовського, видана його соратником Т. Данилівим [1] та праця М. Галущинського, голови товариства «Просвіта» (1923-1931 рр.) [11]. Цікава інформація стосовно організаційних питань у навчальних закладах Східної Галичини міститься у Звіті дирекції ц.к. Академічної гімназії у Львові за шкільний рік 1912/13, де вміщена також стаття О. Тисовського «Пласт (scouting for boys) в українських школах» [12].

О. Белей у статті «Становище та розвиток шкільництва у першій третині ХХ ст.» торкнувся загальних проблем розвитку освіти на українських землях. До педагогів, які у своїх наукових розробках розглядали аспекти, пов'язані із системою морального виховання учнів у школах Східної Галичини, що є дотичним до нашого дослідження, слід віднести Б. Ступарика, який досліджував розвиток системи національного шкільництва Східної Галичини кінця ХІХ – початку ХХ ст. [4], та І. Комісара, праця якого зберігає важливу інформацію, що стосується психологічних особливостей молоді у досліджуваний період [9, с. 27–52]. М. Барна та В. Поліщук проаналізували підготовку вчителів до процесу шкільного навчання та

виховання молоді. Варто відзначити монографію Т. Завгородньої «Підготовка вчителів народної школи Галичини (1919–1939 рр.)» [17]. М. Галай досліджував стан системи підготовки учителів на основі нормативно-правових актів Другої речі Посполитої [15, с. 281–286].

Діяльність крайової шкільної ради (далі – КШР), створеної австрійською владою, як управлінський орган у сфері освіти у Східній Галичині, досліджувала Х. Моряк-Протопопова. У статті «Крайова шкільна рада у Галичині: повноваження, структура і вплив на розвиток шкільництва 1867–1918 рр.» вона, критикуючи діяльність цього органу, наголошувала на тому, що його робота не могла забезпечити якісної освіти, оскільки Рада була більше політичною структурою, ніж освітнім органом [2, с. 73–80]. Діяльність КШР досліджував С. Луканюк у статті «Організація, завдання та значення діяльності Крайової шкільної ради в багатонаціональній Галичині (1867–1918 рр.)» [10, с. 143–147].

Н. Ігнатенко торкнулася програмних засад навчального процесу в українських школах Галичини у міжвоєнний період та висвітлила основні положення освітньої реформи в Польщі у 1932 р. [14, с. 25–32].

Окреслена нами проблема не знайшла ґрунтовного висвітлення у наукових публікаціях, тому аналіз історіографії та джерельної бази дослідження проблеми дає змогу зробити зважений висновок про те, що на сьогодні в науковій літературі відсутні праці, що ґрунтуються на дослідженні зазначеної проблеми, у яких було б висвітлено погляди О. Тисовського на систему шкільної освіти в Східній Галичині у міжвоєнний період.

У сфері освіти О. Тисовський розпочав працювати у 1909 р. у німецькому дівочому ліцеї імені Фанні фон Діттер у Львові, де його батько був директором. Склавши у 1911 р. учительський державний іспит, він став заступником учителя (суплентом) Української державної академічної гімназії

у Львові, директором якої був Ілля Кокорудз [1, с. 9].

Саме з Львівською гімназією пов'язана значна частина педагогічної кар'єри О. Тисовського. Враховуючи те, що йому довелося працювати в освітніх закладах у довоєнний період, під час ведення бойових дій та після закінчення Першої світової війни, на основі своїх спостережень щодо змін у шкільній системі упродовж такого складного періоду, педагог виклав низку тверджень, згідно з якими охарактеризував попередню освіту, новітні зміни у свідомості молоді в зв'язку із реаліями війни та запровадження нових виховних моделей в школі у міжвоєнний період.

Власна думка щодо становища шкільної освіти та виховання української молоді на території Східної Галичини формувалася у О. Тисовського упродовж тривалого періоду. Впродовж 1911–1919 рр. під час роботи в гімназії він намагався поєднати навчання та виховання молоді, ця діяльність була перервана військовою повинністю у 1915 р. Проте на початку 1916 р. він був звільнений з військової служби у зв'язку із роботою в школі [3, арк. 2]. Ще у 1911 р. він розпочав жорстко критикувати методи навчання у школах Східної Галичини, яка перебувала у складі Австро-Угорщини. Зокрема, у низці публікацій у газеті «Діло» під назвою «З думок чудака», О. Тисовський піддавав критиці тогочасну шкільну систему освіти і виховання молоді. Колеги і дирекція школи знали про погляди молодого педагога, але хто ж автор цих статей їм не було відомо. Згодом про його педагогічні погляди дізнались і у КШР, головному освітньому органі Східної Галичини. З'явилася думка, що «О. Тисовський вважає що школа вчить, але не виховує», але якогось негативного впливу на його педагогічну діяльність це не мало [1, с. 9–10].

Глибоко проаналізувавши виховання в школі у довоєнній та міжвоєнній періоди, О. Тисовський зробив низку висновків, які виклав у своїх працях на виховну тематику. Критикуючи радикальні нововведення у

навчальному процесі та відмову від попередніх методів виховання, він приділив особливу увагу таким проблемам, як управління у сфері освіти, недостатня матеріально-технічна база освітніх закладів, брак кваліфікованої підготовки вчителів, ускладнення навчального процесу, проблема організованості серед учнів тощо. Основною причиною цієї критики була зміна політики шкільного виховання Східної Галичини в силу геополітичних змін, що вплинули на статус цієї території.

Руйнування, які залишила по собі війна, викликали низку труднощів у розвитку освіти на тих територіях, які найбільше потерпіли під час військових дій. До таких територій відносилася і Східна Галичина, яка після закінчення Першої світової війни і внаслідок кількох військових конфліктів армії УНР та УГА з радянськими та польськими військами, увійшла до складу Польської республіки. На перший план вийшли проблеми забезпечення довоєнних освітніх закладів матеріально-технічною базою та кваліфікованими кадрами. Навчальні заклади для молоді, які діяли за часів Австро-Угорщини залишалися незмінними. О. Тисовський на проблему матеріально-технічного забезпечення освітніх закладів особливо звертав увагу у своїй праці «З гадок про школу». Зокрема, він наголошував на важливості усвідомлення владою того, що школа є головною культурною інституцією, що забезпечує виховання та інтелектуальне збагачення молоді, що в майбутньому стане основою суспільства. На його думку: «Школа розміщена поміж бруду, в старих темних і обдертих залах, в яких не можна і мріяти про гігієнічні та естетичні вимоги, є культурним абсурдом, систематично придушуватиме будь-які культурні зародки в душі молодого покоління» [7, арк. 32]. Ця вимога пояснюється тим, що по завершенню війни хоч руйнування краю і були значними, влада не ставила перед собою завдання якнайшвидшого відновлення інфраструктури освітніх закладів, надаючи перевагу розбудові

промисловості та управлінського апарату. О. Тисовський зазначав, що нова школа потребувала не лише великої уваги з боку влади, але й не менших фінансових вливань. Проте велика кількість коштів йшла на збройні сили і тому школа була «дорогим задоволенням», а без дотацій не було змоги реформувати систему освіти [6, арк. 60–61].

В освітній сфері повоєнної Польщі існував хаос. Щоб частково змінити на краще ситуацію, було здійснено низку кроків для покращення ситуації. 7 лютого 1919 р. прийнято закон про обов'язкову безкоштовну освіту в обсязі семирічної початкової школи для усіх дітей у віці 7–14 років. Закон був прийнятий у складних умовах українсько-польської війни і тому мало чим відрізнявся від закону 1869 р., прийнятого австро-угорською владою [4, с. 120]. Його було впроваджено, насамперед, для демонстрації міжнародній спільноті урядової активності польської влади, щоб таким чином легітимізувати свою експансію на західноукраїнських землях.

Позитивна тенденція розвитку шкіл і розбудови керівного апарату у сфері освіти в Східній Галичині вибудовувалась у довоєнний період, про це свідчать дані звітів, опубліковані у книзі дослідника історії національної школи Б. Ступарика «Шкільництво Галичини (1772-1939 рр.)». Автор подає конкретні цифри, що підтверджують зростання кількості шкіл у Галичині на початку ХХ ст., зокрема станом на 1905 р. було 4649 народних шкіл, а в 1910 р. їх було вже 5457. Одна школа припадала на 1537 мешканців, 2457 шкіл – україномовних та 2909 – польська мова викладання [4, с. 29]. Однак ситуація змінилася після підпорядкування цієї території польській адміністрації. 18 березня 1921 р. підписано Ризький договір, який став кульмінаційним моментом війни за Східну Галичину. В цьому договорі було зобов'язано польський уряд надати «особам російської, української та білоруської національностей що перебувають у Польщі, на основі рівноправності національностей, всі права,

що забезпечують вільний розвиток культури, мови і виконання релігійних обрядів». Ці умови не виконувались [4, с. 120].

Законом від 31 липня 1924 р. Сейм затвердив деякі постанови з реорганізації шкільництва, внаслідок чого були створені умови для спільного навчання та виховання дітей різних національностей, які проживали на території Східної Галичини. Цю функцію мали виконувати двомовні польсько-українські школи, більшість предметів у яких викладалися на польській мові. Саме з цього закону починаються утиски українського населення Східної Галичини на культурному та мовному підґрунті. Цей закон увійшов в історію під назвою «Кресовий закон Грабського». Після його запровадження кількість українських державних початкових шкіл в Східній Галичині зменшилась з 2426 у 1920–1921 рр. до 745 у 1927–1928 рр. [5, с. 14–15], а вже станом на 1939 р. їх кількість становила лише 139 шкіл [4, с. 126]. Збільшення шкіл з польською мовою навчання за рахунок україномовних і невиконання законів та урядових розпоряджень щодо рівноправності мов та культур національних меншин мабуть було наслідком негативного ставлення до українського населення польських намісників, більшість яких була у складі КШР [2].

КШР, утворена у 1867 р., на території Східної Галичини, що у кінці ХІХ – на початку ХХ ст. входила до складу Австро-Угорщини. Створення такого бюрократичного апарату у сфері освіти надавало Галичині особливого статусу, оскільки жодна інша територія не мала схожого органу. Згодом роль КШР в сфері освіти почала відчутно знижуватися і ставати скоріше шкідливим чинником для культурного розвитку українського суспільства. На думку С. Луканюка, виникнення КШР означало розширення автономії не лише у сфері освіти, але й у судочинстві та самоврядуванні [10]. Про свої відносини із КШР О. Тисовський відгукувався стримано, він згадував, що

чиновники не робили на нього жодного тиску, навіть після того, як в академічній гімназії у м. Львів в 1912 р. утворено скаутську організацію Пласт, одним з напрямків діяльності якої було патріотичне виховання української молоді, реакція з боку освітнього органу була позитивна. Згідно з дозволом КШР, О. Тисовський надрукував статтю, у якій виклав основні положення і напрямки діяльності Пласту, вона була опублікована у звіті дирекції академічної гімназії за 1912–1913 навчальний рік, [12]. Таким чином, Пласт фактично отримав офіційне визнання своєї діяльності з боку КШР. Більше того, на наступний навчальний рік вийшла ще одна стаття педагога і на одному з зібрань членів скаутської організації був присутній представник КШР, Ф. Майхрович, який після зустрічі висловив щиро подяку пластунам за їхню діяльність [1, с. 23].

За словами дослідниці Х. Моряк-Протопопової, створена рада була наслідком бажання польських політиків розширити автономію Східної Галичини і таким чином поширити свої сфери впливу на цій території. Бажання використати КШР різними політиками як засіб збагачення і джерело влади над українським населенням Східної Галичини негативно вплинуло на культурно-освітній розвиток регіону.

Закон про освіту від 31 липня 1924 р. розпочав боротьбу з українським шкільництвом на теренах Другої Речі Посполитої. Вчительські семінарії, що готували українських педагогів, переходили на польську мову навчання, таким чином унеможливаючи кваліфіковану підготовку педагогів-українців, які б могли піднести рівень культури та освіти населення Східної Галичини. Дані, які М. Галай подає у своїй статті «Польська система підготовки вчителів у 1918-1932 рр.» щодо фахової підготовки вчителів: станом на 1923 рік тільки 60% вчителів у Польщі мали фахову освіту, а на початок 30-х років – 80%, говорять про тенденцію зростання кількості кваліфікованих педагогів [15, с. 281–286].

Проте, порівнюючи збільшення кількості кваліфікованих педагогів на кінець 30-х років ХХ ст. і зменшення кількості україномовних шкіл у цей період, можна зробити логічний висновок, що польська влада не була зацікавлена в розвитку української освіти.

Відсутність кваліфікованих педагогів відзначав О. Тисовський у статті «Про шкідливість школи», наголошуючи, що «егоїзм у праці вчителів-вихователів приносить хаос у процес виховання» [7, арк. 16]. Зокрема, це проявляється у «наївній впевненості» у власних методах навчання і виховання, в яких, переважно, немає ні теоретичного знання, ні бажання, ні знання психології дитини, ні логічного та об'єктивного мислення. Звідси й надмірність вимог без підбору відповідного психологічного підходу, без застосування зрозумілої для вихованця методики, тобто невміння поєднати вимоги шкільної дисципліни з реальним життям людей у шкільному суспільстві. За словами О. Тисовського, «навчити і виховати іншого може лише той, хто сам розуміє те, чого має намір навчити. Виховувати може той, в якого виховання видно у поведінці, вдачі, характері» [7, арк. 16]. А більшість педагогів, які пройшли фахову підготовку у польських закладах, навчались польською мовою і наслідували польську культуру, не мали чіткого бачення розвитку української освіти та культури, які для них стали чужими.

У статті «3 гадок про школу» О. Тисовський відзначив, поряд із малою кількістю кваліфікованих вчителів, меншовартість становища педагога у суспільстві. Економічна нестабільність міжвоєнної Польщі не дозволяла людям почувати себе повністю забезпеченими, а особливо працівникам освіти, праця яких не вважалась якоюсь особливою чи важкою. О. Тисовський наголошував, що суспільство має збагнути те, що праця вчителя чи вихователя є не менш важливою ніж праця промисловця чи урядовця, а подекуди – ціннішою. Економічна стабільність освітньої сфери та зміцнення статусу педагога

позитивно відобразиться на майбутньому цього суспільства, а його майбутнім є молодь, яку педагоги виховують [7, арк. 35].

В одній із праць «Дещо про сучасне виховання» О. Тисовський зазначав про ще одну важливу проблему в сфері освіти не лише на території Східної Галичини, але і в усій Польщі. Цією проблемою він вважав втрату авторитету вчителями серед учнів, трактуючи це тим, що довоєнне виховання вирізнялось своєю традиційністю у правилах поведінки, низкою заборон і покарань, вихованням почуття відповідальності та поваги до старшого. Це залишило у молоді певний страх перед авторитетом вчителя-професора і навчило виявляти повагу до нього, особливо, якщо він був значним політиком чи вченим [6, арк. 55].

Війна знищила авторитет імперій у Європі і, як наслідок, із падінням монархічної влади розвіявся і авторитет вчителя-вихователя, якого молодь сприймала як тирана, що обмежував її у правах [6, арк. 55]. Такі зміни у відносинах між вчителем та учнем тягнули за собою зміни в підходах до освіти, адже попередні методи роботи з дітьми в школі стали застарілими і потребували кардинальних змін. Найгірше те, на думку вченого, що, саме суспільство сприймало це як належне. Громадськість повинна збагнути, що навчання молоді є великою працею вчителя, яка нічим не поступається праці урядовця чи робітника. О. Тисовський вважав, що суспільство недооцінювало роль школи та вчителів у загальному процесі розвитку культури народу. Він зазначав, що від вчителів щораз більше вимагають, а працю їхню щораз менше цінують [7, арк. 35–36].

Подією, яка кардинально змінила польське міжвоєнне шкільне життя та суттєво вплинула на становище освіти в Східній Галичині, стала реформа освіти 2 січня 1932 р. Суть реформи полягала в реорганізації середньої освіти. Було проголошено курс на реформування усіх ґрухів гілок шкільництва: загальноосвітньої, фахової та підготовки вчителів (педагогічної).

До реформи загальноосвітню підготовку давала триступенева (4, 5, 6 та 7 класів) початкова школа, та 8-річна гімназія, після яких можна було продовжувати отримувати вищу освіту. Внаслідок реформи 8-річна гімназія з природничим і гуманітарним відділами була реорганізована в 4-річну гімназію гуманітарного типу. I і II класи попередньої гімназії входили до початкової школи, а на базі VII і VIII класів запроваджувались 2-річні ліцеї. В результаті утвердилось 6-річне навчання в гімназіях (4 кл.) і в ліцеї (2 кл.) [14]. Скорочення періоду навчання у середньо-шкільних навчальних закладах давало молоді можливість у ще досить юному віці почати здобувати вищу освіту.

Для Польської держави цей закон мав неабияке значення, тому що саме з нього починається вихід польської освіти з кризового стану у якому вона перебувала у 20-х роках ХХ ст. Ставлення українців до цієї реформи було неоднозначне. З одного боку, українські діти в однакових умовах з поляками могли вступати у вищі навчальні заклади, та з іншого боку все більше предметів переводилось на польську мову навчання, окрім того зазнавали утисків українські громадські, освітні та культурні товариства та організації. У 1930 р. вводиться заборона діяльності скаутської організації Пласт у Східній Галичині, закриття читальень товариства «Просвіта», що негативно відобразилось на культурно-освітньому становищі українського населення Східної Галичини.

О. Тисовський виділив також низку світоглядних проблем у сфері освіти в міжвоєнний період, зокрема у праці «Дещо про умови виховання». Одна з них, це проблема сприйняття молоддю нових методів виховання і навчання. Перша світова війна принесла із собою нове, небачене досі виховання, в основі якого лежав військовий вишкіл. Молодь, яка була головною зброєю будь-якої армії, не була підготовлена ні фізично, ні психологічно до ведення бойових дій. Як писав О.

Тисовський «керівництво держав зрозуміло цю проблему і почало так звані «перегони у сфері військового виховання молоді. Почалося впровадження військової освіти, де на перший план вийшли фізичний розвиток, спорт, військова справа, або ті предмети що були дотичними до реалій військового часу». Він звернув також увагу на те, що теоретична наука у цей період відійшла на другий план. Фізичне та військове виховання в школі безперечно було ближчим до темпераменту тогочасної молоді людини, ніж навчання, та сприяло покращенню її фізичного розвитку, проте відчутно знизився рівень інтелекту. Наслідком таких трансформацій шкільного навчання і виховання став брак інтелектуальної бази для університетів та ігнорування молоддю гуманітарної освіти, що могло згубно вплинути на науковий потенціал народу [6, арк. 58–59].

І. Комісар відзначав зниження культури знань серед школярів у міжвоєнний період, як одну з проблем тодішньої системи освіти, а також зростання кількості молодих людей із психопатологіями, перевантаження вчителів та погіршення економічних умов життя, все це стало наслідком військових реалій життя суспільства [9]. Що до змін у психології і світосприйнятті української молоді О. Тисовський висловився у своїй доповіді «Про домашнє виховання», виголошеній на батьківських зборах 3 квітня 1938 р., де зокрема зазначив: «Сьогоднішня молодь, інша ніж та що була до війни, це інші люди і тому для їх виховання не підходять застарілі методики, а потрібен зовсім новий підхід» [6, арк. 2].

О. Тисовський, в своїх неопублікованих замітках «У справі організації молоді» у формі своєрідного заклик виклав деякі пропозиції щодо національної освіти молоді, що на його думку, було б доцільно використовувати у навчальному процесі. Зокрема, він ставив одним з основних завдань виховання характеру молоді. Проте, як зазначалось – це і одне з найважчих завдань, адже реалії війни настільки зламали

і пошкодили цей характер, що молодь не розуміє тих речей, які повинні принести порядок і злагоду у суспільство [6, арк. 148].

У таких складних умовах міжвоєнного часу одним з основних завдань української інтелігенції у період польського панування на території Східної Галичини стало підвищення культури та освіти українського населення поряд із якісним національно-патріотичним вихованням нашої молоді, що знайшло своє відображення у молодіжних організаціях Пласт, СУМ, Сокіл, Просвіта та ін. Громадські організації зайняли чільне місце у формуванні української національно-свідомої молоді як основи майбутнього суспільства. Активізація українських культурних, освітніх та економічних товариств (Просвіта, Рідна школа, Сільський господар, Пласт) стала наслідком державної політики Польщі щодо українського населення [16].

Підсумовуючи сказане, можна зробити логічний висновок щодо негативної оцінки О. Тисовським становища шкільної освіти та виховання в міжвоєнний період на території Східної Галичини. Найголовнішу причину педагог вбачав в упередженій політиці польського уряду щодо українського населення Східної Галичини після завершення Першої світової війни. Переведення українських шкіл на двомовну систему викладання внаслідок прийняття «кресового закону» у 1924 р.; зменшення кількості кваліфікованих українських педагогів внаслідок переведення вчительських семінарій на польську мову навчання та ряд законів, що реформували польську систему освіти та водночас не забезпечили умов для розвитку української мови та культури в регіоні. Незадовільне економічне становище освітньої сфери О. Тисовський вбачав у наслідках воєнних дій, які проходили на території Польської держави та у Східній Галичині. О. Тисовський дав зважену оцінку польській системі освіти, звертаючи увагу на ряд чинників, які згубно вплинули на якість освіти в Східній Галичині і дали підґрунтя

для розгортання українського громадського руху.

Бібліографічні посилання

1. Данилів Т. Основоположник Пласту (До 80-річчя з дня народження професора д-ра Олександра Тисовського). / Т. Данилів. – Мюнхен: Молоде Життя, 1966. – 47 с.
2. Моряк-Протопопова Х. Крайова шкільна рада у Галичині: повноваження, структура і вплив на розвиток шкільництва 1867-1918 рр. / Х. Моряк-Протопопова // Вісник Львівського університету. – 2011. – Випуск 54. Серія: Юридична, – С. 73-80
3. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка. – оп. 1 – спр. 184, 30 арк.
4. Ступарик Б. Шкільництво Галичини (1772–1939 рр.) / Б. Ступарик. – Івано-Франківськ, 1994. – 143 с.
5. Щербяк Ю. Система морального виховання у школах західних областей України (1900–1939 рр.) / Ю. Щербяк. – Т. : ПАРАДІС, 1999. – 206 с.
6. Центральний державний історичний архів України у м. Львові (далі – ЦДАЛ України), ф. 410, оп.1, спр.23, 150 арк.
7. ЦДАЛ України, ф. 410, оп.1, спр.13, 36 арк.
8. ЦДАЛ України, ф. 410, оп.1, спр.14, 27 арк.
9. Комісар І. Становлення української національної школи в Галичині (1920–39 рр.) / І. Комісар // Визвольний шлях. – 2000. – № 1. – С. 27–52.
10. Луканюк С. Організація, завдання та значення діяльності Крайової шкільної ради в багатонаціональній Галичині (1867–1918 рр.) / С. Луканюк // Наукові записки / Терноп. нац. пед. ун-т ім. Володимира Гнатюка. – Тернопіль. – 2007. – Серія: Педагогіка. – № 9' 2007. – С. 143–147.
11. Галушинський М. Національне виховання (статті і замітки). / М. Галушинський. – Львів, 1920. – 30 с.
12. Звіт дирекції ц.к. Академічної гімназії у Львові за рік 1912/13 / З друкарні НТШ. – Л., 1913. – 112 с.
13. Белей О. Становище та розвиток шкільництва у першій третині ХХ ст. / О. Белей // Освітнянин. – 2007. – № 3 – С. 17–18.
14. Ігнатенко Н. Проблема підручника з історії в середніх школах Західної України (1900–1939 рр.) / Н. Ігнатенко // Наукові записки Тернопільського держ. пед. ун-ту. Сер. Педагогіка. – Тернопіль, 2000. – №5. – С. 25–32.
15. Галай М. Польська система підготовки вчителів у 1918–1932 рр. / М. Галай // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. — Запоріжжя: ЗНУ, 2011. — Вип. XXXI. — С. 281–286.
16. Кецик У. Навчально-виховний процес у фахових школах Галичини (1919–1939 рр.) // Наукові записки Тернопільського держ. пед. ун-ту. Сер. Педагогіка. – 2000. – № 6, С. 85–88.
17. Завгородня Т. К. Підготовка вчителів для української народної школи Галичини (1919–1939 рр.) / Т. К. Завгородня. – Івано-Франківськ: Плай, 1999. – 135 с.

